

ANGELO POLIZIANO:
LEVÉL FRANCESCO DELLA CASÁHOZ
LEVELEK, IV, 8.¹

Angelo Poliziano kedves barátjának,
Francesco Della Casának² üdvözlétét küldi

1. Megkaptam leveledet, amelyben egy önműködő gépezet híreről számolsz be, melyet nemrég egy Lorenzo nevű firenzei épített, s amely a bolygók mozgását mutatja be az égre vonatkozó számításoknak megfelelően. Továbbá azt mondd, szeretnéd, ha írnék neked erről, ha valami biztosat megtudtam, mert kétségbevonható e hír hitelessége. Igyekszem a kedvedben járni, és bár mivel vidéken vagyok, rég nem láttam e masinát, mégis röviden előadom számodra, milyen az alakja, milyen a felépítése, és hogyan működik, amennyire csak emlékezetem alapján tudom. Ha ez a magyarázat kissé homályosnak tűnne a számodra, azt kérlek, ne előadásomnak tulajdonítsd, hanem a szóban forgó dolog bonyolult voltának, s annak, hogy teljesen újdonságszámba megy.

2. Van egy négyszögletes oszlop, körülbelül három könyök magas,³ amely piramis módjára fent egy pontban végződik. Rajta oszlopfő helyett egy fémből levő, kör alakú lap helyezkedik el, melyet aranyozott és különféle színű ábrákkal osztottak fel.

¹ A fordítást Shane Butler alábbi szövegkiadása alapján készítettem: Poliziano: Letters, 210–212.

² Francesco della Casa (1461–cca 1512) a Mediciek alkalmazásában álló firenzei bankárcsalád sarja, akik a római fiókot is vezették, és ott saját bankot is nyitottak. Francesco a Medicieket 1491-ben két alkalommal is képviselte Németországban. Lorenzo de' Medici fiaival nevelkedett együtt, és velük később is jó barátságot ápolt. Családját támadó ellenségeivel szemben a Mediciektől kért levélben segítséget, de sem Lorenzo, sem fiai nem tudták teljesen elhárítani ezeket a támadásokat. Lorenzo de' Medici halála után 1493-ban fia, Piero Lyonba, a francia királyhoz, VIII. Károlyhoz küldte della Casát a hivatalos firenzei követek, Gentile Becchi és Piero Soderini kíséretében, ahonnan számos levélben számolt be neki ottani tevékenységéről. Csak VIII. Károly itáliai hadjárata idején tért vissza Firenzébe; majd a Mediciek elűzése után 1500-ban Machiavellivel együtt képviselte követségben Firenzét a francia király, XII. Lajos előtt. Követsége Milánóban majd Parmában folytatódott 1503-ig, majd Bolognába küldték, ahol a város urával, Giovanni Bentivoglióval való tárgyalásra kapott megbízatást. Lásd Zaccaria: Francesco della Casa...

³ „Altitudinis trium cubitum” – A könyök (régies nevén rőf vagy sing) hagyományos mértékegység, kb. 60 cm.

Az egyik részén a bolygók összes járását mutatja be,⁴ ennek a kiterjedése egy könyök-nél rövidebb, és beépített fogaskerekkel működik; a legszélén egy rögzített kör alakú sáv fogja körbe, mely huszonnégy órára van felosztva. Ezen belül a legfelső, forgatható körlapon felosztva a tizenkét csillagjegy látható, fokbeosztással.⁵ Még beljebb nyolc kisebb, nagyságra nagyjából megegyező korong pillantható meg. Ezek közül kettő középen helyezkedik el (tudniillik egymáshoz vannak rögzítve)⁶ úgy, hogy az alsó, kicsit nagyobb a Napot, a felső a Holdat ábrázolja. A Napból kiinduló, a peremet érintő sugár a [külső] köríven az órát, az állatövön pedig a hónapot, napot és a fokok számát, valamint a Nap úgynevezett középmozgását jelzi. A Holdból szintén egy pálca indul ki, amely ennek az óráit mutatja, a Hold órái azonban beljebb,⁷ a nagyobbik korong peremén vannak jelölve. Ez a pálca a Hold mellékkörének középpontján áthaladva [ti. a középpontot átszúrva] az állatövet elérve jelzi bolygójának középmozgását. A másik pálca⁸ ugyaninnen [a Hold mellékkörének középpontjából] indul ki, és a Hold testének középpontját, azaz a mellékkör szélét metszi, s a Hold valódi helyzetét mutatja meg.⁹ Ennek köszönhetően lassulása és gyorsulása, egész mozgása és pályája, az újhold és a telihold is megfigyelhető rajta. Az előbbieket körül hat korong található, amelyek közül az egyiket „a sárkányfejnek és a sárkányfaroknak” nevezik, ez a nap- és holdfogyatkozásokról tudósít.¹⁰ A többi a bolygókhoz van rendelve, és minden egyes bolygóból két mutató áll ki, amelyek mozgásaikat jelzik, csakúgy, amint azt a Hold esetében megmutattuk. Ámde ezek hátrafelé is haladnak, ami a Holddal soha nem történhet meg, tudniillik ennek mellékköre¹¹ az ellenkező irányba halad. Így mindegyik esetében nyilvánvaló az együttállások, a hátráló mozgások és a keresztező mozgások módja. Van ezen-túl egy további, az állatövével megegyező méretű sáv, amely a bolygók említett

⁴ „Omnis siderum errantium cursus” – Ez a Földről nézve nemcsak egyenes vonalú egyenletes mozgás lehet, hanem a bolygók időnként látszólag megállnak, és visszafelé mozogva egyfajta hurkot vetnek (retrogradálnak), ezért nem fordítható keringésnek.

⁵ Az állatöv jegyeiről van szó, a kör 360 fokából minden egyes jegy tehát 30 fokot foglal el.

⁶ „Alter scilicet alteri infixus” – Butler kihagyja ezt a félmondatot, Poliziano: Letters, 270.

⁷ „Interius.” Butler kiadásában helytelenül: „inferius.” Poliziano: Letters, 272.

⁸ „...alter.” Butler kiadásában helytelenül: „alteri.” Poliziano: Letters, 272.

⁹ Mint a velencei San Marco óratornyán, a padovai Torre dell’ Orologio és a mantovai Palazzo della Ragione óratornyának számlapján, ahol látszanak a holdfázisok, körülötte a hold ciklusának napjai, utána körben a hónapok és az állatövi jegyek, csak itt a Holdnak a Nappal közös kisebbik óralapján. Lásd 1–3. kép.

¹⁰ A sárkányfej (caput draconis) és a sárkányfarok (cauda draconis) csillagászati, illetve asztrológiai terminusok, a Nap és a Hold pályájának felkelő és lenyugvó metszéspontját jelölik. Az előbbi a felszálló vagy északi holdcsomópont, ahonnan a Hold az ekliptika fölé emelkedik. Az utóbbi a leszálló vagy déli holdcsomópont, ahonnan a Hold az ekliptika alá süllyed.

¹¹ „...epicliclus.” Butler kiadásában helytelenül: „epiclicios.” Poliziano: Letters, 272.

hat korongját szeli át felülről; ennek révén a felkelő jegyek foka¹² tűnik ki, és a napszak, azaz hogy a Nap melyik órában kel fel. Azok a korongok, amelyek az egyes bolygókat hordozzák, vele [a Nappal] ellentétesen, nappal kelet felé, éjjel pedig nyugat felé forognak. Maga a nagy óralap a bolygókat ellenkezőleg, éjjel kelet felé, nappal nyugat felé forgatja meg huszonnégy óra alatt.

3. Hogy mindez megfelel az égnek, azt a józan ész igazolja, és a hozzáértők is mind egyetértenek vele. S nincs mit csodálkoznod azon, ha ezek hihetetlennek tűnnek a sokaság számára, hiszen ahogy az egyik szerző írja, „csak később hiszik el, lángész mit kitalál.”¹³ Én is alig hittem a szememnek, bár mindennap nézegettem. Sőt, amikor régebben arról olvastam, hogy a syrakusai Archimédész valami ilyesmit készített, még e jelentős tekintély esetében is megingott a hitem, amit honfitársunk kiküszöbölt.

4. Művével semmilyen dicséret nem ér fel, s nem is lehet méltán másként dicsérni, mint hogy bevalljuk, hogy minden dicséret alatta marad. Alkotóját illetően pedig kétséges, hogy egyenes jelleme és becsületessége, őszintesége és erkölcsi tisztasága vagy inkább tehetsége miatt csodáljuk, úgyhogy azt gondolhatnánk, az ég küldte, és az égben is szerezte az égről való tudását.

Élj boldogul!

Fiesole, 1484. augusztus 8.

Ford. Frazer-Imregh Monika

1. kép Gian Paolo Ranieri – Gian Carlo Ranieri:
Asztrológiai óra, 1496–1499. Velence, Szent Márk tér,
Torre dell’Orologio.

¹² „...orientium gradus signorum.” – Butler fordítása homályos: „the gradient movement of the constellations.” Poliziano: Letters, 273.

¹³ Ovidius: Heroides, XVII, 130. Saját fordításom.

2. kép Jacopo Dondi:
Asztrológiai óra,
XIV. sz.
Padova, Torre dell'Orologio.

3. kép Bartolomeo Manfredi: Asztrológiai óra, 1473. Mantova, Palazzo della Ragione,
Torre dell'Orologio.